

MEDIJSKO OKVIRJANJE JAVNEGA RAZPRAVLJANJA O ŠOLSTVU 1955–1957

Andrej Pinter

Univerza na Primorskem, Koper

Uvod

Predmet pričujočega besedila je medijsko okvirjanje javnega razpravljanja o šolstvu v letih 1955 in 1957. Gre za empirični prikaz ustroja in značilnosti tako imenovane socialistične javne sfere v Sloveniji, pri čemer je poseben poudarek namenjen podobam, ki jih je dnevni tisk izoblikoval na podlagi javnih razprav o šolstvu. V članku je precejšen poudarek namenjen tudi vlogi, ki je bila v javnem razpravljanju odmerjena predstavam o Evropi oziroma evropskemu prostoru ali evropskosti.¹ Ideja je, da je mogoče s takšno analizo izbrane problematike prispevati k razumevanju »evropeizacije« lokalne javne sfere, ki je v izbranem obdobju obstajala nekako vmes med sfero administrativnih pristojnosti socialistične države in med sfero zasebnega življenja državljanov kot most med obema. Javno sfero gre namreč v sodobni družbi razumeti kot prostor družbene samorefleksije, zato je pomembno poznati značilnosti javnega razpravljanja oziroma predstav o tem procesu, saj se zlasti tu nahajajo mehanizmi družbene samorefleksije. Ker je evropeizacija niz sprememb z izrazito zgodovinsko komponento, se je smiselno ozreti v preteklost, da bi jih opredelili. Značilnosti družbene samorefleksije besedilo pričujoče študije razkriva skozi tako imenovane »medijske okvire«, ki jih je mogoče z metodologijo medijskega okvirjanja empirično ugotoviti v poročanju slovenskega dnevnega tiska med letoma 1955 in 1957.

Medijski okviri so kombinacije idej, pojmov, tudi simbolov, ki se v medijih pojavljajo kot standardizirana izhodišča za podajanje informacij. Medijski okviri so občinstvom neke vrste odskočne deske za interpretacijo besedil, saj sistematično izpostavljajo določene kombinacije vsebinskih elementov obravnavane problematike, sistematično pa tudi izločajo

tiste elemente, ki za te kombinacije niso relevantni ali z njimi niso skladni. Okvirjanje je mogoče na stičišču besedil in njihovega družbenega konteksta razumeti kot logiko medijskega organiziranja informacij. Raziskovalce medijskih okvirov v tem smislu zanimajo načini, s katerimi množični mediji zmanjšujejo kompleksnost informacij in s katerimi občinstvom te informacije tudi podajajo (glej Gamson, 1989; Entman, 1993; Pan in Kosicki, 1993; Reese, 2001; de Vreese in Boomgaarden, 2003). Z zornega kota naslovnega problema je zamisel o medijskem okvirjanju skupaj s svojim pojmovnim in metodološkim aparatom tako teoretsko kot tudi metodološko uporabna, saj lahko na več načinov prispeva k razumevanju javnega življenja. Pojem medijski okvir predpostavlja homogeno medijsko delovanje, to pa je bila vsekakor značilnost slovenskih časopisov med letoma 1955 in 1957. Tudi če nekoliko obrnemo uvodno zastavitev, je zgodnja socialistična javna sfera, kakor lahko imenujemo družbeni prostor javnega razpravljanja o šolstvu v izbranem obdobju, celo zelo primeren poligon za preizkus in uporabo metodologije, ki je del zamisli o medijskem okvirjanju.

Izbrani primer javne razprave se nanaša na obdobje reformiranja šolskega sistema v Jugoslaviji, in sicer sega v čas neposredno pred sprejetjem splošnega zveznega zakona o šolstvu, s katerim so bili na zvezni ravni poenoteni in prenovljeni nekateri temeljni elementi šolskega sistema (Humek, 1988; IS FNRJ, 1958). Primer zajema bistvene značilnosti zgodnje socialistične javne sfere, še posebej z vidika ideje o zagotavljanju nadzoranega sodelovanja ljudstva v reformnih prizadevanjih, z vidika doseganja konsenza glede načrtovane šolske reforme, ki naj bi bila podprta s celovitim obveščanjem in javno razpravo, ter ne nazadnje z vidika pričakovanj, ki so jih predstavniki oblasti gojili glede vloge tiska v obveščanju o reformi. Javna razprava o šolski reformi je naslavljala eno temeljnih vprašanj skupnega življenja ne le v posameznih republikah, ampak v zvezni državi kot celoti. Šlo je za izrazito vrednostno problematiko, glede katere je že bila razvita neka idejna in nazorska tradicija. Javno razpravo so v občutnem obsegu spodbujale tudi politične oblasti, katerih interes je bil najprej doseči čim širši konsenz o obnovi in kasneje, v času po sprejetju Splošnega zveznega zakona o šolstvu (UL FNRJ, 1958), čim bolj celovita uresničitev te reforme. Zagotavljanje tega cilja je bilo očitno odvisno od množičnega obveščanja in od vključevanja v javno razpravo.

Pričujoča študija kaže, kako je dnevni tisk posredoval informacije o šolski reformi in o razpravah glede odprtih vprašanj v tej reformi. Z metodologijo medijskega okvirjanja ponuja odgovor o tem, kako je slovenski

dnevni tisk vsebinsko organiziral poročanje o javnih razpravah glede te reforme, katere ideje in interpretacije je ponujal skozi svoje prepoznavne okvire. Izkazalo se je, da so slovenski časopisi v obravnavanem času oblikovali tri obsežnejše in samostojne medijske okvire, skozi katere so podajali informacije o (javnih razpravah o) šolstvu oziroma šolski reformi. Pričujoča študija jih opredeljuje kot legitimizacijski okvir, participacijski okvir in konsonančni okvir ter jih prikazuje s pomočjo analiziranega gradiva. Pomen teh okvirov je v članku pojasnjen s pomočjo umestitve ugotovitev v kontekst delovanja tedanjih medijev in ustroja medijskega sistema v socializmu. V ta namen je za analizirano obdobje skrbno izpeljan pojem zgodnje socialistične javne sfere, prek katerega je mogoče ugotovitev interpretirati tudi skozi različna obdobja. Takšna primerjalna analiza bi presegala prostor pričujočega besedila, je pa v pripravi. Za posebno pomagalo pri tovrstni primerjavi je bil izbran tudi proces evropeizacije, katerega posamezne faze je mogoče pripisati posameznim obdobjem. Sklepno poglavje je namenjeno analizi vprašanja, kakšno vlogo igra ideja Evrope v javnih razpravah o šolstvu v izbranem obdobju. Pomembna ugotovitev, ki je s pomočjo odlomkov iz časopisnih člankov prikazana tudi empirično, je, da je evropskost v analiziranem obdobju že povsem neproblematična referenčna točka v javnih razpravah. V razpravah o šolskih reformah in tudi o šolstvu širše so aktualni dosežki praktično postavljeni v srce evropskega duha.

Množični mediji, nepopolna svoboda govora in zgodnja socialistična javna sfera

Nesporno je, da se v sodobnih demokracijah pomemben del družbene samorefleksije odvija v množičnih medijih; javna sfera morda ni v celoti medijsko konstruirana, kot trdijo nekateri avtorji, strinjati pa se je mogoče z oceno, da se z medijsko publiciteto oblikuje bistveno tkivo javnega življenja in da sodobni mediji ponujajo ključne javne forume, v katerih je (načeloma) mogoča kar najširše sodelovanje posameznikov, skupin, organizacij. Kot pravi nemški teoretik Jürgen Habermas, množični mediji morda niso edina in najpomembnejše komunikacijska struktura sodobne javne sfere, zato pa zaradi svoje občosti, vidnosti in dostopnosti sodobnim demokracijam zagotavljajo zadostno stopnjo vključevanja v javno življenje (Habermas, 1996: 362).

V socialističnih državah, na primer v nekdanji Jugoslaviji – še mnogo bolj pa drugod, so bile na področju množičnih medijev razmere drugač-

ne. Vloga množičnih medijev ni bila opozarjanje na aktualne družbene oziroma druge probleme, kritičen nadzor nad inštitucijami oblasti in zagotavljanje sodelovanja v javnem življenju, kar izpostavljajo ideali demokratičnih teorij. Množični mediji, seveda tudi dnevni tisk, so bili vpeti v centralističen in birokratsko diferenciran politični sistem, ki množičnega komuniciranja (oziroma delovanja medijev) ni razumel interaktivno, temveč vzgojno, didaktično.² Mediji v slovenskem primeru sicer niso bili neposredno orodja državne propagande, bili pa so »sredstva množičnega obveščanja«, ki so imela ob svoji informacijski dejavnosti nalogo vzgajanja socialističnega človeka.

Če govorimo o času med letoma 1955 in 1957, je treba nazorno izpostaviti značilnosti tedanjega medijskega sistema. Po Vregu je bilo množično komuniciranje v nekdanji Jugoslaviji sistematično podvrženo nadzoru države, informacijski tok pa je pretežno potekal od organov državne oblasti in birokracije k množičnemu občinstvu (Vreg, 2001: 252). Razpravam in soočanju mnenj o različnih odprtih vprašanjih je bilo formalno zagotovljeno mesto v številnih družbenopolitičnih organizacijah, komisijah in kolektivnih organih, kjer je potekalo tako imenovano »samoupravno politično delo«; omeniti je tudi treba, da so bili sistemski napor v smeri dejanske pluralizacije mnenj »skromni« (Vreg, 2001: 252). Obdobje med letoma 1955 in 1957 spada nekako v drugo fazo razvoja informacijskega in medijskega sistema v povojni Jugoslaviji, v fazo, ki je že nadgradnja togega propagandnega sistema množičnega informiranja, kakršnega je komunistična partija oblikovala neposredno po drugi svetovni vojni. Veljavno ustavno podlago medijskemu delovanju med letoma 1955 in 1957 ni več predstavljala povojna ustava (iz leta 1948), temveč ustavni zakon iz leta 1953, ki je bil zlasti na tem področju nekoliko popustljivejši kot poprejšnja zakonska določila (Bjelica, 1983). Še vedno veljavno tipologijo razvoja jugoslovanskih množičnih medijev iz tega časa je razvila že Gertrude Joch Robinson, in sicer po njeni oceni čas, ki je zajet v pričujoči študiji, spada v tako imenovano obdobje »tranzicijskih medijev« (Robinson, 1977: 15–65). Po njenem mnenju so namreč petdeseta leta za jugoslovanske medije čas preobrazbe iz povojnega orodja socialistične propagande, ki je bila zasnovana po sovjetskem vzoru, v »titoistični« model množičnega komuniciranja, ki je množične medije interpretiral v duhu teorije družbene odgovornosti. V nasprotju z izključno nalogo izvajanja politične propagande, ki je bilo medijem namenjeno neposredno po vojni,³ je »tranzicijsko obdobje« že uvajalo nekatere nove organizacijske (naročnina, nesubvencionirana cena tiskanih

medijev) in uredniške elemente (delna uredniška avtonomija, elementi razvedrila, vsečnost vsebin za občinstva); glej Robinson (1977: 25–37).

Za delovanje medijskega sistema v Jugoslaviji velja, da ga že v petdesetih letih oblikujeta dve nasprotni težnji, in sicer konservativna, vsekakor močnejša težnja, ki je želela okrepiti vpliv komunistične partije nad medijskim delovanjem, ter bolj liberalna, ki si je (tudi pod vtisom) nekaterih prelomnih Djilasovih idej, prizadevala za večjo politično avtonomijo medijskega prostora. Literarne revije *Delo*, *Mladost* in *Književne novine* iz Beograda ter *Krugovi* iz Zagreba, pa tudi ljubljanska *Beseda* so bili očitni izrazi slednje težnje. To nasprotje se v šestdesetih še zaostri. Za slovensko družbo so v tem smislu na področju množičnega komuniciranja značilne tudi nekatere očitne izjeme oziroma razlike glede na druge socialistične države. Gre za odklone v smislu izražanja interesov, (implicitnega) oblikovanja političnih programov, zahtev po dejansko svobodnem izražanju in dvosmernosti množičnega komuniciranja. Tovrstni odkloni se tudi v slovenskem primeru ne kažejo le v zasebnih refleksijah različnih intelektualnih krogov, ampak dejansko tudi v nazorski dehomogenizaciji socialistične javne sfere, kot na primer v primeru revije *Beseda*, *Revije 57*, kasneje tudi v delovanju *Perspektiv* ter *Teorije in prakse*, in ne nazadnje v prozi, poeziji, v uprizoritvah dramskih besedil in tako dalje. Že med 1955 in 1957 v dnevnem tisku najdemo občasne primere dvosmernega množičnega komuniciranja, na primer objave popravkov in javnega zastavljanja vprašanj, ki za same časopise pomenijo, čeprav v skromnem in morda insignifikantnem obsegu, preseganje ozke vloge informacijskih posrednikov.

Običajna argumentacija je, da so bile te izjeme v delovanju slovenskih medijev posledica liberalnejše politične elite, ki je bila strpnejša do javnega izražanja razlik (zlasti do antagonističnega kulturnega delovanja) kakor partijska oziroma politična vodstva drugod v državah vzhodnega bloka. Zgodovinske razlage povečini omenjajo občutnejšo prisotnost liberalnih idej. Uradna politika je, kot ocenjuje Repe, »potihem dovoljevala pluralizem v kulturi, umetnosti in deloma publicistiki ter filozofiji« (Repe, 2004: 114). Z vidika pogojev za delovanje množičnih medijev velja kot pojasnitev teh posebnosti omeniti še ustavne opredelitve vloge medijev, v kontekstu katerih so ti delovali; veljavni formalni okvir je bil za obravnavano obdobje opredeljen z zveznim ustavnim zakonom iz leta 1953. Uradna razlaga ustavnih in zakonskih določil o medijih je bila v tem času, da so mediji s tem dobili bistveno več pooblastil in svobode, kot so jo imeli neposredno v povojnem času. Bjelica je ocenjeval, da se je sredi petdesetih

let opazno dvignila kakovost poročanja kot posledica povečane uredniške avtonomije (Bjelica, 1983: 205).

Pomembna dodatna okoliščina, s pomočjo katere velja interpretirati delovanje medijev v obravnavanem obdobju, je tudi, da je bil ob prevladujoči enosmerni konceptiji množičnega komuniciranja v zavesti nekakšen nasprotni pol te uradne doktrine, in sicer starejše (predvojno) pojmovanje tiskanih medijev kot alternativnih, nazorsko profiliranih in organiziranih interesov. To pojmovanje je bilo razširjeno od slovenskega čitalniškega gibanja iz 19. stoletja, ohranilo se je v predvojnem času in tudi s publicistiko med 2. svetovno vojno. Zgodovinski opis tega pestrega obdobja z interpretacijo medijskega delovanja kot prepoznavne družbene oziroma politične subjektivitete, ki izraža organizirane, partikularne interese, je omenjala že Amonova (Amon, 2000). Predstava o medijih kot središčih organiziranih partikularnih interesov je skladna z evropsko tradicijo kritične publicitete in razsvetljske ideje o nadzoru oblasti. Deloma se je v slovenski socialistični javni sferi izrazila tudi neposredno po obdobju, ki ga obravnava pričujoča analiza, namreč z mesečnimi revijami *Revija 57*, *Perspektive*, *Teorija in praksa*. Drži, da so to pojavi, ki so oblikovali javno dogajanje v šestdesetih letih, vendar so zrasli iz predstav, ki so bile prisotne tudi že prej.

Zaradi vseh teh značilnosti množičnega komuniciranja in medijskega sistema v izbranem obdobju moramo govoriti o socialistični javni sferi, ki je ni težko razmejiti od demokratične javne sfere; še natančneje: govoriti velja o *zgodnji socialistični javni sferi*, saj se je ta kasneje še spreminjala, prevzemala nekoliko drugačne oblike in nazadnje tudi omogočila, vsaj v slovenskem primeru, razmeroma mirno in gladko preobrazbo političnega sistema. Za obdobje med letoma 1955 in 1957 še ni mogoče reči, da je časopisje, še zlasti ne dnevni tisk, orodje subverzivnih, osvobajajočih in partikularnih interesov. Nasprotno, tisk je bil jasno orodje političnega poudarka in družbene vzgoje socialističnega človeka. Na slavnostni akademiji, ki je bila leta 1955 pripravljena ob deseti obletnici društva jugoslovanskih novinarjev, je na primer zunanji minister Koča Popović tisk opredelil kot »tolmača naše zunanje in notranje politike« (Tanjug, 1955: 1). Tolmačenje pa je imelo očitne »vzgojne« cilje: »Ena izmed poglavitnih vrlin našega tiska je, da ni propaganden (če pod besedo 'propaganda' razumemo smer, ki naj prepriča s stalnim ponavljanjem). Nasprotno, naš tisk, ker je svoboden, ustvarjal in se trudi doseči razumevanje, sodeluje pri pojasnjevanju in graditvi naše zunanje in notranje politike« (Tanjug, 1955: 1).

Deloma je mogoče že v tem obdobju opaziti prisotnost ideje o tisku kot središču organiziranja partikularnih interesov, ki se kasneje – sicer z začetnim blagoslovom oblasti, pa tudi s hitrimi sankcijami – začne oprijemljivo kazati na začetku šestdesetih. To težnjo so začeli spodbujati ustvarjalci medijev, politične elite pa so ji bolj ali manj odločno nasprotovali. Zgodnja socialistična javna sfera ni popolnoma svobodno in vsem državljanom enako dostopno območje skupnih zadev. V primerjavi z demokratično javno sfero je šlo za družbeni prostor, v katerem je potekala nadzorovana družbena samorefleksija. Tu ni šlo za demokratično vzpostavljanje, podeljevanje legitimitete političnim oblastem, ampak za prikazovanje njene suverenosti, avtoritete in deloma tudi za ponazarjanje njene odločnosti. V zgodnji socialistični javni sferi je bila ideološka usklajenost očitno predpostavljena kot nesporno dejstvo. Zgodnja socialistična javna sfera ni bila zares zainteresirana za težje družbene ali politične probleme; raje se jim je izogibala. Prav tako to ni bil družbeni prostor, ki bi ga vzpostavljala skupna prizadevanja po konsenznem izvajanju oblasti. Nadzorovana samorefleksija je potekala od točke, na kateri je že bilo jasno, da so vsi obstoječi problemi rešljivi skozi delovanje skrbnega centraliziranega razuma, ki se je kazal v nedotakljivem političnem vodstvu. Množično komuniciranje se je v tem času nanašalo na neproblematizirane družbene cilje, in sicer zlasti glede gospodarskega razvoja, mednarodnih odnosov, kulturnega in družbenega udejstvovanja posameznikov in aktualnih tem. Soočanje mnenj je bilo v bistvu postransko. Časopisje je poleg relevantnih informacij ponujalo izpeljevanje pomena in pomembnosti idej, iniciativ, ki so že bile oblikovane; mediji niso sodelovali v oblikovanju teh idej, ampak so poročali o rezultatih, o dokončnih formulacijah tega procesa, ki je pretežno potekal v administrativnem aparatu države oziroma v različnih organih politične oblasti.

Pojmovne in metodološke značilnosti raziskovanja medijskega okvirjanja

Zamisel o medijskem okvirjanju (ang. *media framing*) se je v zadnjem času v komunikološki in tudi širše v družboslovni literaturi razvila kot popularno izhodišče za analizo medijskih besedil. Ta zamisel vključuje teorijo srednjega dosega o delovanju in učinkih medijev ter specifično metodologijo za empirično raziskovanje, ki omogoča redukcijo kompleksnosti medijskih vsebin.⁴ Teorija medijskega okvirjanja trdi, da je organiziranost medijskih besedil ključna za pojasnjevanje recepcije in inter-

pretacije besedil med občinstvom (Gamson, 1989; Entman, 1993; Pan in Kosicki, 1993; Scheuffele, 1999; Reese, 2001; de Vreese in Boomgaarden, 2003). Ideja o organiziranosti je operacionalizirana z elementi, ki so lahko hkrati del sporočanjkega in interpretacijskega procesa, izvira pa pravzaprav iz del sociologa Ervinga Goffmana (1974). Medijska besedila so, tako pojasnjuje teorija medijskega okvirjanja, organizirana s pomočjo različnih okvirov. Okviri so bolj ali manj široke mreže pojmov, idej, mnenj, ocen in vrednotenj, v katere so vpete informacije. Medijski okviri so torej skupki medijsko izpostavljenih značilnosti informacij, ki organizirajo besedila in zanje ponujajo interpretacije. Po eni strani lajšajo in uniformirajo množično sporočanje (na primer novinarjem in urednikom), po drugi strani pa povzročajo popolno ali delno poenotenje interpretacije. Kot je v klasični opredelitvi te teorije zapisal Robert Entman, medijski okviri »izbirajo nekatere vidike obravnavane stvarnosti in jih napravijo pomembnejše v sporočanju besedil, in sicer tako, da promovirajo neko posebno opredelitev problema, vzročne interpretacije, moralne presoje in/ali tudi delovanja v zvezi z opisanim« (Entman, 1993: 52).

V empiričnem smislu so medijski okviri prepoznavni skupki idej, informacij, ocen in vrednotenj. Analitično opredeljeni medijski okviri, ki jih je mogoče empirično odkriti oziroma potrditi, niso ozko omejeni na opredeljevanje za ali proti kakšnemu konkretnemu problemu, pač pa se nanašajo širše na obravnavano tematiko.⁵ Analitične opredelitve medijskih okvirov ohranjajo največ pojasnjevalne moči, če jim uspe zajeti čim bolj splošna in za obravnavano problematiko čim bolj povedna organizacijska načela. Reese pri tem opozarja, da seveda niso vsi okviri enakega obsega, niti nimajo primerljivih vrednotnih implikacij in drugih značilnosti. Če izhajamo iz Entmanove opredelitve medijskih okvirov, ki omenja njihovo (1) selektivno opredeljevanje problemov, (2) specifično vzročno pojasnjevanje dogodkov in (3) specifično moralno oziroma etično presojo, je treba biti pozoren na možne razlike v njihovem obsegu in dometu na vseh treh točkah. V tem smislu moramo v raziskovanju medijskega okvirjanja, kot piše Reese, »ugotoviti obseg okvirov, oceniti pomembnost družbene stvarnosti, ki naj bi jo okviri pojasnili oziroma uredili, in sicer z upoštevanjem njihove restriktivnosti, odprtosti, koherentnosti in celovitosti« (Reese, 2001: 13). Tem pojmom oziroma merilom bo namenjena tudi analiza v pričujočem besedilu.

Za ponazoritev in konceptualizacijo medijskega okvira vzemimo zanimivo nedavno raziskavo Regine Lawrence (2000), ki se je ukvarjala z obravnavanjem čezmerne teže (oz. nezdrave debelosti) v ameriških me-

dijih. Ta pojav je namreč v zadnjih letih čedalje pogostejši in nevaren, pomembno pa je ugotoviti, kako je okvirjen oziroma kako množični mediji predstavljajo informacije o tem pojavu. Avtorica je pri tej zastavitvi izhajala iz vpliva javnih debat na oblikovanje politik, še posebej na vzpostavljanje formalnih okvirov regulacije perečih problemov; trdi, da se lahko administrativni aparat države loti reševanja perečih problemov le, če so ti v javnosti podani tako, da je jasno, od kod izvirajo težave oziroma kaj točno predstavlja za prebivalstvo neko obliko tveganja (Lawrence, 2004: 58). Tu je bistveno ugotoviti, kdo oziroma kaj je v medijih predstavljen/-o kot vir odgovornosti za razmah obravnavanega pojava. Lawrenceova je raziskovala medijska besedila od leta 1985 dalje in ugotavljala, da so mediji v ZDA oblikovali štiri medijske okvire glede pojava čezmerne teže; prevladujeta okvir, ki izpostavlja osebno odgovornost za lastno zdravje, ter okvir, ki nalaga krivdo za razmah pojava čezmerne teže korporativnim, institucionalnim akterjem. Nekoliko manj pogosta in manj določna sta okvira, kjer je čezmerna teža povezana s pretnjo celotnemu prebivalstvu oziroma kjer je problem čezmerne teže pripisan nezadostnemu znanju in informiranosti (Lawrence, 2004: 60–64). Ideja te raziskave je bila pokazati, kateri od medijskih okvirov utegne vplivati na zakonodajne in druge regulativne organe, da bodo oblikovali oziroma sprejeli konkretne ukrepe za omejevanje pretenj ali tveganj, ki so povezana s tem pojavom. Lawrenceova pravi, da je mogoče ta čas v ameriških medijih opaziti oster boj med okvirjanjem čezmerne teže kot osebne odgovornosti in med okvirjanjem čezmerne teže kot posledice korporativnega delovanja. Kaže pa, da je slednji okvir bližje referenčnemu horizontu državne administracije (Lawrence, 2004: 72).

Zamisel o medijskem okvirjanju se v glavnem opira na kvalitativno raziskovanje, saj med drugim opozarja na dinamiko med izrečenim in neizrečenim in v zvezi s slednjim tudi na medbesedilne (intertekstovne) elemente. Metode za raziskovanje medijskega okvirjanja so pozorne na vprašanja, s čim in na kakšen način so sporočene vsebine povezane ter kako so izražene, s pomočjo katerih idej, pojmov in vrednotenj.⁶ Predpostavka je, da medijski okviri pomembno zamejujejo interpretacijo besedil oziroma informacij in, kakor dokazujejo raziskave, na ta način vplivajo tudi na sodbe občinstva (Kosicki, 1993). Zagotovila za vpliv medijskih okvirov na občinstvo so abstraktnost organizacijskih načel, ki presegajo konkretne zgodbe ali dogodke, dejstvo, da se hkrati pojavljajo ob različnih priložnostih in da se v javnem prostoru ohranijo skozi daljši čas; skratka, medijski okviri so »organizacijska načela, ki so v družbi razširjena in se pojavljajo

dlje časa in ki simbolno oblikujejo smiselne strukture v družbenem svetu» (Reese, 2001:11).

Z vidika dinamike med izrečenim in neizrečenim bi bilo mogoče zamisel o medijskih okvirih razširiti tudi na argumentacijske strategije oziroma elemente argumentacije, ki so vgrajeni v posamezna medijska besedila. Takšna analiza bi krepko preseгла okvir pričujočega prispevka, velja pa poudariti, da je vloga argumentacijskih postopkov v okvirjanju bistvena na točki, ko gre za oblikovanje splošne vednosti, tj. splošnih, neproblematiziranih in vrednotno določenih predstav o obravnavanih temah. Dejanski učinek medijskega okvirjanja je uveljavljanje specifičnih vsebinskih okvirov, znotraj katerih je mogoče razumeti oziroma interpretirati obravnavane teme. Ti vsebinski okviri pa se nenehno izgrajujejo na podlagi dinamike med implicitnim in eksplicitnim. Medijsko okvirjanje v tem smislu prevzema utečenosti vsakdanje argumentacije oziroma upravičevanja postavljenih tez, ki nastopa v neformalnem komuniciranju, še posebej tu merim na prevzemanje samoumevnosti in neizrečenih utemeljitev.⁷

Z razgrnitvijo konceptualnih in metodoloških značilnosti teorije medijskega okvirjanja je lažje razumeti, zakaj je bilo za naslovno analizo izbrano prav obdobje med letoma 1955 in 1957 in s čim je mogoče teoretsko utemeljiti iskanje shematičnih okvirov, ki se v tem času pojavljajo v javnih razpravah o slovenskem šolstvu in v katerih se pojavi izrecno sklicevanje na evropski prostor. Pojemovne značilnosti ideje o medijskem okvirjanju so skladne s specifikami raziskovanja tiska v nedemokratskih državah. Pomankljivost popolne odprtosti in omejenost svobode pri javnem izražanju odločilno izostrita dinamiko med izrečenim in neizrečenim, med izpostavljenim, spodbujanim in tistim, kar je zapostavljeno. Teorija medijskega okvirjanja predpostavlja določeno homogenost in tako imenovano konsonantnost množičnega komuniciranja – v nasprotnem primeru so okviri, ki bi jih bilo mogoče empirično odkriti, nesmiselni in pretirano številni.⁸

Trije medijski okviri v poročanju o javnih razpravah o šolstvu in šolski reformi (1955–1957)

Izbrano obdobje javnih razprav se nanaša na čas reformiranja šolskega sistema v Jugoslaviji. Z zornega kota družbene in politične zgodovine gre za proces, ki se je začel z ustanovitvijo Zvezne komisije za reformo šolstva (leta 1954), se nadaljeval s prizadevanji te komisije za pripravo izhodišč in smernic šolske reforme – ki so potekale ravno v obdobju analiziranih

razprav – in se potem razmahnil tudi še daleč po sprejemu Splošnega zveznega zakona o šolstvu leta 1958 (glej IS FNRJ 1958). Ideja reforme je bila za celotno Jugoslavijo poenotiti formalne in deloma tudi vsebinske prvine šolskega sistema, zlasti kar zadeva osnovno izobraževanje. Zaslediti je mogoče tudi ocene, da je na ravni posameznih učnih načrtov reforma dopustila nekaj možnosti za specifičnost šolskega dela v posameznih republikah (Šavli, 1988: 6). V celoti vzeto pa razhajanja, ki jih je predvidevala reforma, niso bila zelo velika. Celo nasprotno, ideja šolske reforme je bila poenotiti jugoslovanski šolski sistem in ga, predvsem z uvedbo obvezne osemletne osnovne šole, že v izhodišču uskladiti. Odras politične želje po poenotenju je bila objava Splošnega zveznega zakona o šolstvu, ki je z vidika ustavnega prava, podobno kot tudi drugi tedanji splošni zakoni, na primer splošni zakon o ureditvi občin in okrajev ali splošni zakon o ureditvi zdravstvene službe, opredelil načelne smernice urejanja šolstva v vseh zveznih republikah in ki ga zato ni bilo mogoče razumeti drugače kot izhodišče za organizacijsko, ekonomsko (v smislu financiranja) in programsko homogenizacijo uzakonjene dejavnosti (Globevnik, 1968: 375–378). Splošni zvezni zakon o šolstvu je bil celo pravi »pravni kodeks« (Globevnik, 1968: 376). Nastal je po obsežnih pripravah Zvezne komisije za reformo šolstva, ki je bila ustanovljena leta 1954 (Humek, 1988). Komisija je vse do priprave Splošnega zveznega zakona o šolstvu pripravila številne elaborate in skozi republiška članstva usmerjala »reformna prizadevanja« v javnosti (Humek, 1988: 3).

Z reformo so se korenito spremenili nekateri formalni in vsebinski elementi šolskega sistema, še posebej na področju osnovnega izobraževanja; nekdanje ljudske oziroma narodne šole je zamenjal enotni model osemletnih osnovnih šol, v pomembni meri so bili poenoteni tudi republiški učni načrti in sistemi financiranja šolskih zavodov. Ideja političnega vodstva, ki jo je uresničevala Zvezna komisija za reformo šolstva, je bila, da mora tako globoka prenova potekati ob širokem sodelovanju strokovnjakov in splošne »javnosti«. Za nekatere je bil ta proces zato kar »reformna kampanja« (Puževski, 2003: 94). Bistven del te kampanje je bilo obsežno pretresanje novih idej in ciljev ter celovito obveščanje o doseženih spoznanjih; kot je zapisala soudeleženka: »Delo (Zvezne komisije za šolsko reformo) je sicer potekalo na sejah, toda ne za zaprtimi vrati, saj je bila javnost stalno obveščena o njenem delu« (Humek, 1988: 4). Široko vključevanje državljanov in tudi ožjih strokovnjakov oziroma pedagogov v reformni proces tako ni bil le cilj, ampak tudi učinek šolske reforme. Z vidika razumevanja javnega življenja je takšen učinek zelo pomemben. »O problemih

reformne se je živahno razpravljalo na šolskih konferencah, sestankih društev, na posvetih in zborovanjih. Te razprave so našle tudi močan odmev v dnevnem, revijalnem in strokovnem tisku« (Humeck, 1988: 4).

Glede na osnovne značilnosti šolske reforme, o kateri je javna razprava potekala tudi v slovenskem časopisju, je mogoče reči, da se izbrani primer nanaša na bistvo zgodnje socialistične javne sfere. Javna razprava o šolski reformi je pomenila presek interesov političnih oblasti in državljanov, še posebej pedagogov, za katere so bile načrtovane spremembe še posebej pomembne. Značilnosti zgodnje socialistične javne sfere je mogoče v tem smislu, kot je pojasnjeno v predhodnem poglavju, ugotavljati z raziskovanjem medijskih okvirov o razpravah, ki jih je sprožala reforma šolstva. Kako so informacije o teh razpravah posredovali slovenski časopisi? V kakšnih pomenskih omrežjih so bile posredovane informacije o javnih razpravah? S katerimi drugimi pojmi, idejami in ocenami so bile razprave povezane v časopisnih zapisih?

V analizo so bili zajeti časopisni članki iz dveh slovenskih dnevnih časopisov, *Slovenski poročevalec* in *Ljudska pravica*, ki so bili objavljeni med letoma 1955 in 1957. *Slovenski poročevalec* in *Ljudska pravica* sta bila v času, ki ga obravnava pričujoče besedilo, vodilna slovenska dnevnika.⁸ Njuno družbeno vlogo je treba interpretirati v povezavi s sistemom množičnega komuniciranja, kakor je bil prikazan zgoraj. Analiza je bila opravljena na korpusu besedil, ki so jih napisali zelo različni avtorji in ki jih je mogoče uvrstiti tudi v različne žanre: poročila in vesti, komentarje, feljtonske in priložnostne zapise, objavljene izjave in deklaracije itd. Korpus besedil je nastal s sistematičnim petnajstdnevnim vzorčenjem, tako da so bile v analizo vključene strani 1, 2 in 3 (vseslovenskih) izdaj. Petnajstdnevni vzorec je bil uporabljen zato, da se prispevki oziroma rubrike ne bi ponavljale, saj je znano, da časopisi ob različnih dneh dajejo prednost različnim vsebinam in rubrikam. Poudarek v analizi ni bil na iskanju specifičnih izraznih sredstev, ki so bila značilna za posamezne avtorje oziroma skupine avtorjev, pač pa na iskanju vsebinskih podobnosti v idejnih, tematskih ali konceptualnih ujemanj v posameznih besedilih, kakor to nalaga metodologija za raziskovanje medijskega okvirjanja. Rezultate analize je mogoče tudi posplošiti kot reprezentativne ugotovitve o pisanju slovenskega dnevnega tiska o javnih razpravah v zvezi s šolskimi reformami med letoma 1955 in 1957.

Javno razpravljanje kot legitimizacija političnih odločitev

V časopisnem poročanju o šolski reformi (v letih med 1955 in 1957) so javne razprave najpogosteje omenjene v povezavi z oblikovanjem odločitev, ki so predmet reformnih prizadevanj, in (na podoben način) tudi v povezavi z implementacijo teh odločitev. Razprava je v teh primerih okvirjena kot sredstvo oziroma kot metoda za dokazovanje politične verodostojnosti odločitev oziroma tudi za verodostojnost postopka odločanja; zato lahko govorimo o *legitimizacijskem okviru*. Poglejmo, kako je ta okvir sestavljen s pomočjo nekaterih izbranih odlomkov.

Osnovna in pogosto kar izrecna predpostavka legitimizacijskega okvira je, da je javno razpravljanje primerna, celo zaželena oblika političnega dela. Takšna oblika dela je vpisana v delovanje političnega vodstva in tudi širše v jedro socialistične politične kulture; izražala je osrednjo bit socialistične politike, razumnost njene povezanosti s prakso in strnjeno političnih akterjev, ki so delovali pod okriljem enotne politične ideologije. Povezanost pojmov razpravljanje in politično delo, ki sta prepletena na način, da iz njunega odnosa izhaja tudi odločno pozitivno vrednotenje široke, splošne vključenosti v razpravo, nazorno kaže naslednji odlomek o poteku šolske reforme.

»Mnogi so pričakovali, da bo že šolsko leto 1955/1956 vsaj za obvezno šolo tisto, ko bodo stopila v veljavo nova načela glede organizacije in strukture šolstva po načrtih, ki jih pripravlja zvezna komisija za reforme šolstva. Toda delo komisije se je zavleklo in predlogi, ki jih komisija pripravlja, še niso toliko pretehtani in pripravljeni, da bi jih bilo že mogoče predložiti pristojnim zveznim organom v razpravo in potrditev. Takšno delo, kakršna je priprava predlogov za reformo šolstva, terja mnogo študija in analiz, predvsem pa široke razprave ne le med prosvetnimi, temveč tudi med vsemi drugimi javnimi in kulturnimi delavci.« (Vodopivec, 1955: 1)

Politična legitimnost odločanja oziroma konkretnih odločitev je v zgornjem odlomku zagotovljena, ker temeljijo na metodi razpravljanja. Drugačnja »pričakovanja mnogih« glede rezultatov reformnega procesa je mogoče zavriniti, kot lahko sklepamo, saj očitno njihovi zagovorniki niso upoštevali dejanske zahtevnosti političnega dela – tj. razprave, tehtanja in ocenjevanja predlogov na podlagi skupne presoje. Politično delo komisije za reforme bo dokončano, tako zgornji odlomek, ko bodo izčrpani viri razpravljanja v tem organu. Rezultati zvezne komisije za reformo šolstva so bili v celoti odvisni od njene metode dela, ne od vsebine in posledic samih rezultatov; legitimizacija političnega odločanja izvira iz uporabljene oblike političnega dela. Tudi nadaljnja odločitev glede reformnih predlo-

gov je izhajala, glede na zgornje poročilo, iz identične metode delovanja – na višji ravni; predlogi zvezne komisije naj bi najprej romali na višjo raven razpravljanja. Naloga zveznih organov naj bi bila podobna, namreč, da o predlogih razpravljajo in da na podlagi razprav oblikujejo neko skupno stališče, sklep.

Javno razpravljanje ne vodi nujno k hitrim rezultatom, saj je sestavljeno iz skupnih naporov, prizadevanj in prevzemanja odgovornosti za konkretne odločitve. Učinkovitost ni med prvimi asociacijami, ki jih sproža takšen okvir. Javno razpravljanje je bilo po drugi strani predstavljeno kot častno delovanje. Gre za metodo, ki omogoča postopno, vendar skupno sprejemanje odgovornosti. Ta postopnost pa se povezuje tudi s sodelovanjem ljudstva v oblikovanju skupnega političnega stališča oziroma skupne politične volje. Večja ko je v praksi odgovornost oziroma večja ko je zahtevnost obravnavanega vprašanja, večjo skrb je bilo treba nameniti političnemu premisleku o organiziranju prevzemanja skupne odgovornosti. Spodnji odlomek še nekoliko bolj jasno pokaže vez med zahtevnostjo, odgovornostjo in s tem tudi nujnostjo, da je javna razprava splošna.

»Dosedanje delo Komisije (za reformo šolstva), oziroma sedanjega Zavoda, je po dolgotrajnih in intenzivnih pripravah in izmenjavi mnenj in izkušenj toliko napredovalo, da bo že pred koncem meseca mogoče objaviti v strokovnem tisku argumentirano dokumentacijo in konkretne predloge za reformo šolstva, ki pa bo zaradi pomembnosti problema samega še nujno zahtevala široke in javne diskusije.« (Nepodpisano, 1955b: 2)

Ponuja se tudi vtis, da opisani medijski okvir, ki so ga med letoma 1955 in 1957 oblikovali zapisi v *Ljudski pravici* in *Slovenskem poročevalcu*, ni pomenil velikega odstopanja od predstave o vlogi javnega razpravljanja pri upravičevanju političnih odločitev, ki so jo imeli akterji odločanja sami. Ta vtis je mogoče podkrepiti z odlomkom iz nekega drugega poročila o delu snovalcev šolske reforme.

»Članica zvezne komisije za reformo šolstva Draga Humek je seznanila novinarje z dosedanjim potekom razprave o elaboratu komisije, ki vsebuje temeljna načelna vprašanja in zbirno utemeljitev o organizaciji obveznega šolanja in usposabljanju učnega kadra za to šolo. Tov. Humekova je poudarila, da ni bilo dovolj razprav o reformi šolstva, da pa je bil elaborat, kjer so ga dodobra preučili, z razumevanjem sprejet. To je prišlo do izraza predvsem v delavskih središčih in na podeželju, kjer vidijo ljudje v bodoči enotni obvezni osemletni šoli za vse otroke enake možnosti razvoja oziroma vsestranske splošne izobrazbe ter državljanske, moralne, estetske, telesne in politehnične vzgoje.« (L., 1956: 2)

Široka javna razprava določa dinamiko sprejemanja političnih odločitev in zagotavlja, da bodo te pravilne. Kjer je v praksi potekala javna razprava, so bile ideje komisije za šolsko reformo »z razumevanjem sprejete«. Neizbežni izhod javne razprave je široko soglasje o predlaganih reformah, čeprav je razprava dolgotrajna, zahtevna, naporna in nalaga zgolj nove odgovornosti. Legitimizacijski okvir, ki ga ponazarjajo izbrani odlomki, gradi mrežo tesno prepletenih idej, v katerih je izhodišče za interpretacijo razpravljanja o šolski reformi postavljeno v presečišče pojmov, kot so odločanje, delo in odgovornost. Javno razpravljanje o šolski reformi je oprto na predstavo, da je to zaželeno in primerno oblika političnega dela, s katero je mogoče usmerjati politično odločanje. Skladno s tem je razprava ponujena kot funkcionalna oblika družbenosti; vprežena je v zagotavljanje politične legitimite za predlagane reforme oziroma v iskanje široke podpore za prenoviteljske ideje in tudi v oblikovanje skupne idejne platforme.

Široko sodelovanje v javnih razpravah

Javno razpravo v analiziranem obdobju časopisi pogosto opisujejo kot »splošno razpravo«, tj. kot proces, ki zajema vso družbo, celotno ljudstvo. Časopisna poročila o procesih razpravljanja omenjajo pojme, ki opisujejo razumevanje skupnega delovanja ter vključenost, sodelovanje državljanov. V odlomkih, s pomočjo katerih je bil zgoraj opredeljen tako imenovani legitimizacijski okvir, je bilo mestoma že nakazano, da ima v poročanju o javnih razpravah kot obliki političnega dela opazno vlogo tudi predstava o širokem sodelovanju ljudstva. Hkrati s tem okvirom pa se mestoma pojavlja tudi ideja o sodelovanju v razpravah kot del družbenega življenja. Zgornji odlomki omenjajo sodelovanje državljanov, organizacij ali strokovnih teles, še drugi podobni odlomki govorijo o njihovi medsebojni povezanosti, ki se udejanja *skozi* povezavo; gre skratka za idejo o neposredni participaciji, ki pa ni okvirjena z vidika politične legitimite, pač pa se z njo odpira vpogled v globlji mehanizem časopisnega organiziranja informacij o dinamiki družbenega izražanja in delovanja. V tem smislu je mogoče zgoraj opredeljeni legitimizacijski okvir o javnih razpravah glede šolske reforme dopolniti z naslednjim vidnejšim, s participacijskim okvirom.

Participacijski okvir kot samostojno organizacijsko načelo časopisnega poročanja zajema pojme, kot so povezanost družbenih organizacij, celovita zastopanost mnenj in vsebinski prispevek predstavnikov strokovnih interesov k razpravi. Že prvi omenjeni odlomek v predhodnem poglav-

ju predstavlja javno razpravljanje kot način za doseganje verodostojnih političnih odločitev, *tudi* zato, ker so te oprte na široko sodelovanje; čeprav se je »delo zavleklo«, piše poročevalec, to za samo šolsko reformo ne predstavlja problema, saj odločanje vključuje želeno metodo, ta pa terja »široke razprave« (Vodopivec, 1955: 1). Iz navedenega odlomka je jasno, da gre za širino tako v smislu obsega vprašanj, ki jih je treba odpreti ob šolski reformi, kot tudi v smislu kroga sodelujočih v tej razpravi. Kakšno naj bi bilo torej sodelovanje v javnih razpravah? Prav tako že vemo iz legitimizacijskega okvira, da časopisno poročanje o reformi šolstva okvirja sodelovanje ljudstva v javnih razpravah kot izraz sprejemanja reformnih prizadevanj in s tem tudi kot sestavni del procesa, v katerem je oblastem podeljena politična legitimiteta; vendar hkrati ideja o participaciji, o širokem sodelovanju opisuje predvsem drugačen zorni kot. Če iz zgoraj navedenih odlomkov vidimo, da je sodelovanje način seznanjanja s pomenom odločitev (L., 1956: 2) in da je sodelovanje v razpravah o reformi šolstva ponekod opisano kot prevzemanje osebne in zlasti skupne odgovornosti za posledice odločitev (Nepodpisano, 1955b), je mogoče s participacijskim okvirom dodatno poudariti še dinamiko družbenega življenja oziroma medsebojno povezanost družbenih skupin, organizacij in združenj (Nepodpisano, 1956d: 2), prav tako tudi celovito zastopanje posameznih strokovnih dejavnosti in s tem reprezentativnost pogledov, ki so predmet razprav (Nepodpisano, 1957a: 2). Poglejmo najbolj elementarno ponazoritev tega okvira.

»Zveza ženskih društev Slovenije je prvi plenum svojega upravnega odbora, ki se je začel danes, posvetila enemu najbolj aktualnih vprašanj sedanosti – reformi šolstva. S tem se je tudi ta naša družbena organizacija pridružila splošni razpravi o tem važnem vprašanju.« (Nepodpisano, 1956d: 2)

Iz zgornjega odlomka ja razvidna predvsem prva idejna razsežnost participacijskega okvira, tj. povezanost družbenih organizacij in skupin skozi »splošno razpravo«. Javna razprava je tu predstavljena kot osrednja dejavnost javnega življenja, za (uradne) družbene organizacije pa je poudarjen velik pomen, da dejansko sodelujejo v tej splošni dejavnosti. Iz izbranega odlomka ni neposredno vidno, kakšna je vloga, zato pa v nadaljevanju poročila lahko razberemo, da je Zveza ženskih društev odprla skupni premislek predvsem o dilemah, ki neposredno zadevajo njeno dejavnost oziroma ki so »v interesu zveze«, tj. vprašanja, kot so nove učne vsebine v novih predmetih, enakopravnost in socializacija v šolskem procesu in drugo (Nepodpisano, 1956d: 2).

V zvezi z idejo o medsebojni povezanosti družbenih skupin, organizacij in združenj je treba v participacijski okvir zajeti tudi refleksijo o vlogi množičnega komuniciranja. Ideja o povezanosti različnih organizacij in drugih skupin organiziranega delovanja, ki jih je politični sistem dopustil v družbi kot taki, pride do polnega izraza v vidnosti dejanj in njihovih posamičnih rezultatov. Zadostno vidnost so lahko vsem sodelujočim omogočila le sredstva množičnega komuniciranja.

»Po mnenju udeležencev konference bo morala v prihodnje najti razprava o reformi šolstva večji odraz v našem tisku.« (L., 1956: 2)

Participacijski okvir, ki so ga oblikovali dnevni časopisi v obravnavanem obdobju, zamegljuje poanto, da je sodelovanje v javni razpravi z vidika uradne politične doktrine v bistvu nujno, zato pa tega poudarka ni mogoče spregledati v stališčih političnih oblasti. Vzemimo naslednji odlomek za ponazoritev te poante.

»Naloga skupne komisije bo (...), da ob aktivnem sodelovanju zastopnikov zainteresiranih gospodarskih panog in drugih služb, prosvetnih in drugih javnih delavcev vsestransko preuči sedanje stanje in probleme šol III. stopnje glede njihovih vrst in tipov ter glede organizacije pouka in vsebine izobraževanja v njih. (...) Komisija naj predlaga organiziranje sistema šol III. Stopnje.« (Nepodpisano, 1957a: 2)

Iz zgornjega odlomka je dobro razvidna ideja celovite zastopanosti stališč in predstavnikov strokovnih interesov v javnem razpravljanju. Za posrednike stika med oblastjo in družbo so tudi sicer v participacijskem okviru določeni predstavniki strokovnih teles, strokovnih služb in drugi strokovnjaki. Ker so bile v analiziranem obdobju strokovne službe dejansko del administrativnega aparata države, je mogoče glede na opredelitev participacijskega okvira reči, da je bil modus vključevanja ljudstva ob izvajanju šolske reforme dejansko spodbujen, dirigiran s strani oblasti. Vsebinsko oziroma dnevni red splošne razprave so vselej določali organi oblasti (gl. L., 1956: 2).

Makromedijski okvir o javnem razpravljanju – vez med legitimizacijskim in participacijskim okvirom

Glede na zapisano je mogoče strnjeno razmejiti participacijski in legitimizacijski okvir z naslednjimi vsebinskimi značilnostmi. Opredelitev participacijskega okvira ponuja pogled na publicistično organiziranje tistih

informacij v zvezi z javno razpravo, ki niso del formalnega sistema državne administracije oziroma organov oblasti, ampak se nanašajo na sistem vsakdanjega življenja. Če legitimizacijski okvir govori predvsem z vidika formalne politike, govori participacijski okvir z očmi družbe. Sodelovanje ni vezano na posameznika kot individualno družbeno bitje, razen morda na univerzalnega, abstraktnega človeka iz socialistične utopije, pač pa na elemente družbenosti, na skupine in na tako imenovane družbene organizacije. Sodelovanje skozi razpravo je v bistvu stik ljudstva kot celote s snovalci predlaganih idej in priložnost za slednje, da svoje zamisli kar najbolj nazorno pojasnijo in jih napravijo sprejemljive. Tovrstna promocija idej ima po eni strani nalogo, da zagotovi splošni družbeni konsenz (kar je podrobneje zajeto v legitimizacijskem okviru), po drugi strani pa to, da so v razpravi zajeti vsi obstoječi pogledi iz družbenega življenja.

Povezanost legitimizacijskega in participacijskega okvira izhaja iz globlje ideje o razpravljanju kot o primerni metodi političnega udejstvovanja. Da lahko kar najbolj angažirano in splošno sodelovanje v javni razpravi konkretnim administrativnim odločitvam zagotavlja seznanjenost in strinjanje, je zgolj podaljšek predpostavke o tem, kaj je primerna metoda političnega dela. Politika, tako nakazuje legitimizacijski okvir, se skozi proces javne razprave odpira ljudstvu in izraža svojo veliko željo po vsebinskem stiku z njim. Ljudstvo pa se, tako kaže participacijski okvir, skozi javno razpravljanje odpira politiki in neguje svojo pripravljenost za izrekanje podpore političnemu vodstvu. Šele iz povezave legitimizacijskega in participacijskega okvira je lahko jasno, da v bistvu slovensko časopisje javno razpravo razume hkrati kot politično orodje in kot orodje družbenega delovanja, ki je namenjeno predvsem ljudstvu. Ob pozornem branju je mogoče reči, da je ta razlika zabrisana. Prav na primeru šolske reforme je videti, da je razpravljanje proces, kjer se stikata formalno politično odločanje in vsakdanje življenje oziroma oblikovanje ljudske volje.

Ideji o vključevanju »vseh javnih in kulturnih delavcev« v razpravo o reformi šolstva in o zagotavljanju široke podpore političnim odločitvam oziroma o postopnem oblikovanju njihove legitimnosti sta bili popolnoma skladni tudi z uradno doktrino o družbenem in političnem delovanju. Uradna doktrina je namreč s široko vključenostjo utemeljevala primerenost razpravljanja kot oblike dela in političnega udejstvovanja. Povezanost obeh opredeljenih okvirov z uradno doktrino je zlahka mogoče pokazati z medbesedilno analizo. Ta doktrina je bila v analiziranem obdobju splošno razširjena in pogosto, v različnih oblikah tudi izrecno omenjena v časopisnih poročilih. Za analizirano obdobje bi celo lahko rekli, da je neka-

kšen makromedijski okvir, s pomočjo katerega je bilo organizirano tudi poročanje o drugih aktualnih vprašanjih.⁹

Javna razprava v uradni doktrini ni bila pojmovana samo kot instrument odločanja, temveč tudi kot priložnost za moralen in etični razvoj skozi priložnosti skupnega odločanja. Konsenz je bil predstavljen zgolj kot dodana vrednost osebne rasti.

»Pravilnost odnosa do naših skupnih interesov« je bila stvar razumevanja, spoznanja o kompleksnosti problematike, in ne samostojne, kritično preverjene in osebno motivirane presoje o predmetu skupnih interesov. Ta sklep je podoben informaciji iz enega zgornjih poročil, kjer je bilo glede predlogov zvezne komisije za reformo šolstva zapisano, da je »bil elaborat, kjer so ga dodobra preučili, z razumevanjem sprejet« (L., 1956: 2).

Časopisna poročila iz analiziranega obdobja so celo izrecno odklanjala druge oblike političnega dela ali izražanja. Če proces javnega razpravljanja ni bil vpet v presek med tvornim političnim delom, iskanjem soglasja in če zanj ni bilo izraženo pozitivno vrednotenje splošne vključenosti, je bil razumljen izrazito negativno. Tedaj so bili uporabljeni nazorno odbijajoči pojmi kot »neproduktivnost«, »nazadnjaškost«. Zgled ponuja na primer *Ljudska pravica* v poročilu s konference ZK Kranj.

»Med drugim je bilo govora o tem, da pri nekaterih osnovnih organizacijah še vse preveč prevladuje administrativni značaj dela. Sestanek sicer redno sklicujejo, njihova vsebina pa je prazna, ker so slabo pripravljene. Namesto da bi bili sestanki napotilo za akcijo, obravnavajo na njih marsikje samo osebne zadeve. Marsikje skličejo sestanek zaradi sestanka, ne pa zaradi obravnavanja družbeno-političnih problemov« (Nepodpisano, 1956a: 2).

Kontrast med zaželenimi in »nazadnjaškimi« oblikami dela ni bil viden le v ideji produktivnosti, ampak predvsem v poudarku o razumnosti politične presoje in v predpostavljani, praktično neproblematizirani pravilnosti doseženih rezultatov. V duhu socialistične politike javno razpravljanje ni bilo želeno in primerno zaradi tega, ker bi predstavljalo kakšno sproščujočo, ustvarjalno ali osvobajajočo obliko družbenosti; pač pa je bilo praviloma javno razpravljanje opisano kot resno in odgovorno, kot izraz skrbi za skupni blagor in napredek celotne družbe. Kot na primer v naslednjem odlomku: »Naleteli smo na vrsto pojavov, ki bodo zahtevali še resnega razpravljanja, razjasnjevanja in tudi morda nekaterih organizacijskih sprememb« (Nepodpisano, 1956b: 2).

Medijsko prikrivanje razlik v mnenjih

Tretji okvir, ki je med letoma 1955 in 1957 očitno v poročanju o javnih razpravah o šolski reformi, je okvir, s katerim so časopisi organizirali informacije glede razlik v mnenjih, glede razhajanj, do katerih nujno prihaja med razpravljanjem. Razpravljanje kot metoda v grobem pomeni soočanje mnenj in oblikovanje argumentiranih zaključkov; javno razpravljanje je zato v sodobni demokratični teoriji razumljeno kot metoda za skupno oblikovanje politične volje, ker zahteva pravično obravnavo in enako možnost za izražanje vseh posamičnih interesov, ki se vzpostavijo v politično organizirani družbi. Za socialistično javno sfero to seveda ni moglo veljati, saj so bile omejitve in samoomejevanja pri javnem izražanju občutno večja. Vseeno je prihajalo do razlik v pogledih ali tudi do ostrejših razhajanj. Slovenska socialistična javna sfera je v času, ki ga zajema ta analiza, že »poznala« razhajanja mnenj; simbolni obračun, ki je najbolj tipičen za to obdobje, je vsekakor obračun partijskega vodstva z Milovanom Djilasom z začetka petdesetih let, naštetih pa bi bilo mogoče tudi še druge primere.

V zvezi z okvirjanjem javnih razprav je pomembno omeniti, da so časopisna poročila večinoma izpostavljala konsenz kot razumni rezultat razprav. Javne razprave so v časopisih predstavljene kot urejene oblike izmenjavanja pogledov, katerih rezultat je bila trdna skupna argumentacija v zvezi z obravnavanimi vprašanji. Praktični presežek soglasnosti so bili konkretni sklepi in načelni dogovori o izvajanju sprejetih odločitev. V tem smislu lahko govorimo o konsonančnem okviru, skozi katerega so časopisi posredovali informacije o vsebini javnih razprav. Gre za okvir, ki je nazorno izpostavljala soglasnost in po drugi strani izločala razhajanja oziroma razlike v mnenjih, do katerih je prihajalo med razpravljanjem. Konsonančni okvir opredeljuje preplet njegovih konstitutivnih idej in vrednotenj na naslednji način: konsonančni okvir povezuje javno razpravljanje z idejami strinjanja in oblikovanja skupnih odločitev, s konkretnimi sklepi, zaključki in dogovori; vključuje pa tudi, čeprav ne vselej izrecno, neko informacijo o značaju razpravljanja (plodna, živahna, koristna razprava ipd.). Konsonančni okvir, ki ga je oblikoval slovenski dnevni tisk, prestavlja pozornost iz samega procesa razpravljanja na njegove rezultate. Ker je proces razpravljanja v tisku prikazan brez vsakega razhajanja mnenj in nasprotujočih argumentacij, je vtis, da je dinamični proces usklajevanja in zblíževanja mnenj nezanimiv.

Za ponazoritev konsonančnega okvira pogledjmo najprej nekaj osnovnih primerov, ki so vezani na razpravo o šolski reformi.

»Na današnjih sejah II. Kongresa Združenja profesorjev Jugoslavije in II. Kongresa Združenja učiteljev Jugoslavije so govorili o potrebi šolske reforme in vzpostavitve enotnih osemletnih šol. (...) Referent in govorniki so se v glavnem strinjali, da je reforma šolstva nujno potrebna. (...) Učitelji so v širši razpravi podprli referentovo mnenje, da je osemletka najprimernejša oblika splošnega izobraževanja mlajših generacij.« (Josimović in Frndič, 1955: 2)

»Na drugi medfakultetni konferenci (...) so ob zaključku sprejeli več sklepov o izenačenju študija zobozdravstva v vsej državi in o načinu specializacije.« (B. L., 1956: 2)

Potek razpravljanja najpogosteje ni bil podrobneje predstavljen v časopisnih poročilih niti ni bil ponazorjen na kakšen drugačen način. Večinoma so časopisna poročila omenjala zlasti predmet razprave in sklepe, ki so bili izoblikovani na podlagi debat. Celo posamezni udeleženci so bili zgolj redko imenovani v poročilih; kvečjemu pod skupno oznako članstva, zastopništva ali v kontekstu pristojnosti foruma, v katerem se je razprava potekala. So pa zato časopisna poročila kvalificirala *značaj* javnega razpravljanja, in sicer je mogoče zelo pogosto najti pridevnike, s katerimi so časopisna poročila vsaj posredno skicirala vzdušje med razpravo. Spodnji primer ponazarja to poanto.

»Prof. Draga Humek, članica zvezne komisije za reformo šolstva, je seznanila članice plenuma z namenom splošnih razprav o reformi šolstva ter poudarila tiste družbene osnove, ki narekujejo nove temeljite spremembe v našem šolstvu. V svojem referatu je govorila o pomanjkljivosti naše sedanje šole ter obrazložila zaključke komisije za reformo šolstva, ki so bili plod dolgotrajnega in temeljitega študija. Poljudna razlaga o temeljnih načelih šolske reforme in njenih bistvenih značilnostih je pripomogla k plodni razpravi.« (Nepodpisano, 1956d: 2)

Slovensko dnevno časopisje je razprave okvirjalo kot konsonantne, morebitne razlike med mnenji pa niso bile pomembne. Celo poročanje o negativnem razpletu razprave, o odklonilnih stališčih so časopisi predstavljali kot soglasno. Konsonantni okvir je tako celovito izločal primere nesoglasja, da so bile v primerih, kjer je bilo pred ali po razpravi nesoglasje prevladujoče razpoloženje, v časopisnih poročilih podane samo razlage za nastanek nesoglasnosti oziroma razlik, ne pa tudi njihovi učinki na potek razpravljanja ali na odsotnost pričakovanih sklepov. Poglejmo odlomek.

»Zanimivo je, da v zvezi s šolsko reformo del prosvetnega kadra zaradi svoje zastarele miselnosti z nezaupanjem gleda na ta ukrep, ki ima namen dati šoli tisto mesto, ki ji v socialistični družbi tudi pripada. To nezaupanje je prišlo do izraza tudi v ljudskem odboru in na občnem zboru društva profesorjev. Da je bilo tako,

ni čudno, saj so v vrstah vzgojiteljev še vedno nekateri, katerih nazori so vse prej kot socialistični; nekaj pa je tudi takih, ki so sicer pošteni, pa ne znajo dobiti stika s političnim življenjem.« (M. B., 1956: 2)

Naslednji odlomek iz *Ljudske pravice*, v katerem je opisana javna razprava na najvišji ravni odločanja, utegne biti še zgovornejši. Poročilo o razpravi se začne z informativnim povzetkom pod naslovom, ki že uvodoma, in sicer ob obilici »strinjanja« in »sprejemanja«, opisuje nesoglasnost ali celo izrecno razhajanje mnenj.

»Današnja seja Sveta za prosveto in kulturo LRS, ki jo je vodil predsednik Sveta dr. Dolfe Vogelnik, je bila posvečena skoraj izključno šolskim vprašanjem, predvsem učnim načrtom za posamezne predmete. Sprejeti so bili okvirni učni načrti za slovenski jezik in književnost, za zgodovino, tuje jezike: angleščino, francoščino, nemščino, ruščino in italijanščino, dalje: učni načrti za matematiko, fiziko in kemijo, za zemljepis, filozofijo in psihologijo, ter učni načrt za neobvezni študij likovnega pouka; delno je bil zavržen predlagani načrt za botaniko in zoologijo.« (Nepodpisano, 1955a)

Poročilo samo v nadaljevanju vendarle sploh ne govori o zavrženih predlogih tudi ne o razpravi glede obeh delno zavrženih predlogih. Govori pa (že v četrtem od skupno devetih odstavkih) o neki drugi, očitno ostri, vendar vseeno konstruktivno zaključeni in s soglasjem nadgrajeni razpravi.

»Osrednja diskusija se je bila okrog tem, prihajajočih v poštev za pouk moralne vzgoje, ter ob novem učnem načrtu za zgodovino, ob tem poslednjem še prav posebej.

S sprejetjem novega učnega načrta za zgodovino se bo pouk tega predmeta, če že ne v temeljih, vsaj vidno spremenil; novi načrt namreč vsebuje v okviru obče zgodovine tudi kulturno zgodovino. Pri tem pouku bi morala priti do izraza vsa medsebojna odvisnost in povezanost vseh najpomembnejših faktov in osebnosti s področij naše in svetovne zgodovinske preteklosti.

Predloženi učni načrt za zgodovino je preobširen in nosi kot tak v sebi nevarnost, da bo pouk nujno spet potisnjen na memoriranje imen, faktov in letnic. Zato je svet vnesel obsežne korekture, predvsem kar zadeva obseg tega načrta. Sedaj nudi načrt zdravo osnovo za pravilno preusmeritev sedanjega pouka zgodovine.« (Nepodpisano, 1955a)

Bitka, ki jo povsem na začetku omenja navedeni odlomek, torej sploh ni potekala med člani sveta. Sodeč po koncu odlomka, se je bitka potekala predvsem s predlogi in argumentacijami organov, ki so za sejo Sveta pripravili predloženo gradivo. Kritična ost, s tem pa tudi neposredna od-

govornost za primankljaj izhodiščnega konsenza v razpravi je usmerjena na predlagatelje učnega načrta in s tem na enoto nižje v hierarhični strukturi političnega odločanja, tj. na nižjo stopničko razpravljanja. Proces razpravljanja v navedenem članku ni okvirjen kot tehtanje posameznih argumentov niti ne kot preiskovanje alternativnih možnosti za obravnavani problem, pač pa zgolj kot bolj ali manj naporno doseganje soglasja med udeleženci razprave. Vrhunec časopisnega odlomka je prav njegova zadnja misel, da po zaključku seje dopolnjeni načrt ponuja »zdravo osnovo za pravilno preusmeritev sedanjega pouka«.

V obravnavanem besedilu je potek javne razprave povezan zlasti z zaključki in sklepi, ne pa z načinom oblikovanja teh sklepov. Takšen poudarek je tipičen za konsonančni okvir. Informacija o značaju, tj. omemba, da je razprava potekala kot prava bitka, ni namenjena podrobnejšemu vpogledu v proces, pač pa dokazuje zahtevnost in odgovornost sprejetih sklepov. Še več. V redkih tovrstnih primerih so časopisna poročila prisotnost različnih mnenj v razpravi okvirjala kot neproblematično. Različnost mnenj lahko praktično brez izjeme v časopisnih poročilih prepoznamo kot »živahno razpravo«. Takšno okvirjanje v bistvu pomeni delno ali celo popolno izločitev konfliktov med mnenji oziroma nasprotno argumentacije. Razlike v pogledih niso bile posredovane kot disfunkcionalne; niso bile opisane kot prepreke doseganju sklepov ali kot zavore v razpravljanju, saj so praktično brez izjeme takšni primeri izpeljani v »uspešno« sprejetje praktičnih odločitev. Praviloma se »živahna razprava« (o šolski reformi) v časopisnih poročilih zaključijo s sprejetjem pretehtanih sklepov, kot na primer v poročilu o sprejemanju predloga o ustanovitvi visoke šole za socialne delavce (Nepodpisano, 1955c).

V srcu Evrope?

Evropa je bila ob koncu petdesetih let politično turbulenten prostor. V tem času se dejansko prvič v tolikšnem obsegu po drugi svetovni vojni pojavijo organizirani in sistematični poskusi oblikovanja skupne evropske platforme za reševanje nekaterih ekonomskih, varnostnih, političnih in tudi drugih vprašanj. Obdobje ob koncu petdesetih let vseeno ni samo čas popolne »politične konjunktore« med njenimi velesilami, temveč v tem času evropsko politiko (mednarodno in notranjo) pretresajo številne krize in problemi, ne nazadnje tudi naravne katastrofe. Pomembno vlogo imajo tudi dogodki za tako imenovano železno zaveso, na primer sovjetska invazija na Budimpešto. Iskanje skupnih evropskih rešitev je bilo torej

v nekem smislu povsem praktično, usmerilo pa je tudi nekaj dodatne pozornosti na stične točke evropskega prostora. Eden ključnih ciljev projekta, v okviru katerega je nastal pričujoči zapis, je bil tudi poiskati povezave med javnim prostorom v času socialistične družbe in vrednotami širšega civilizacijskega, kulturnega oziroma družbenega konteksta Evrope, če jih razumemo kar najširše. Te kompleksne zastavitve se sicer ni mogoče v celoti lotiti v okviru možnosti, ki jih ponujata izbrana metodologija in problemski oziroma empirični okvir pričujočega prispevka, deloma pa medijsko okvirjanje javnega razpravljanja o šolskih reformah ob koncu petdesetih let vendarle lahko razkrije pomembne elemente omenjene povezave.

Iskanje povezave med Evropo in socialistično javno sfero skozi medijska besedila je teoretsko pomembno z vidika razmišljanja o razvoju transnacionalnih platform za delovanje sodobnih demokracij in ne nazadnje tudi z vidika evropeizacije lokalnih javnih sfer. Eden od ciljev raziskovalnega projekta, na podlagi katerega je nastalo pričujoče besedilo, je namreč vprašanje prepletanja evropske javne sfere in nacionalnega medijskega prostora od druge polovice 20. stoletja dalje. Premoščanje velikega političnega razkoraka, ki je obstajal med Evropo kot sorazmerno enotnim civilizacijskim, kulturnim oziroma družbenim prostorom in zaprtim tipom socialistične javne sfere, kakršen se je oblikoval v Sloveniji v drugi polovici 20. stoletja, je iskanje globljih družbenih procesov, katerih posledice sooblikujejo javno sfero danes. Ta zastavitev omogoča tudi empirično in kritično historizacijo slovenske javne sfere.

V analiziranih časopisnih člankih, ki so bili zajeti v vzorcu raziskave, je mogoče ugotoviti, da Evropa predstavlja neproblematičen del govora o šolskih reformah. Evropa ni daleč in stran, ampak blizu in sestavlja del politične stvarnosti, katere dinamiko oblikujejo notranjepolitične dileme. Ponekod je evropski prostor predstavljen tudi kot referenčno okolje, ki lahko nepristransko presoja razmere na Slovenskem. Morda še bolj poudarjen pa je pri tem neki očiten podton, da je pravzaprav Evropa prostor vseh razvojnih procesov v Sloveniji oziroma širše v Jugoslaviji. *Slovenski poročevalec* je na primer v poročilu z mednarodne konference omenjal praktično popolno usklajenost »idej predstavnikov mnogih držav s tistim, kar se že dela na reformi šolstva pri nas« (Nepodpisano, 1956c: 2). Prvenstvo socialistične družbe in njen zgled, ki ga daje evropskemu prostoru, je morda celo prva sugestija tovrstnega poročanja.

»Večina tujih strokovnjakov je namreč poudarjala potrebo reformiranja šolskih sistemov in prilagoditve šolskega dela potrebam splošnega razvoja. (...) Mnogi

predstavniki drugih držav so sprejeli teze jugoslovanskih delegatov o uvedbi takega šolskega sistema, ki bo omogočal svobodni razvoj osebnosti bodočih državljanov.« (Nepodpisano, 1956c: 2)

Takšna predstava se je ohranila tudi kasneje, na primer v nekem retrospektivnem komentarju akterke teh reform, v katerem se je podobno spominjala komentarjev predlaganih šolskih reform iz tujine (Humek 1988: 5). Ideja, da je socialistična politika v srcu Evrope in njen zgled, je bila pravzaprav del uradne politične doktrine; informativno jo lahko ponazorimo neki govor Koče Popovića, jugoslovanskega zunanjega ministra v tem času v *Slovenskem poročevalcu*:

»(Jugoslovani) sodimo po načelih in praksi med najboljše 'Evropejce'. Ta naša vloga je toliko pomembnejša, ker naše sodelovanje znotraj Evrope in naše presojanje evropskih problemov v nobenem primeru ne ovirajo naših živahnih zvez z drugimi celinami, pač pa s tem, nasprotno, kažemo pot, po kateri bo morala hoditi vsa Evropa, seveda, če se bodo tudi druge evropske države zavedale, kakšno vlogo ima Evropa lahko v svetu« (Tanjug, 1955: 1).

Navedene ugotovitve trčijo na pomemben sodobni stereotip, ki ga je treba vsaj bežno omeniti. Uveljavljeno prepričanje je, da se je v javnem oziroma še posebej v političnem govoru sklicevanje na Evropo kot napreden in demokratičen civilizacijski prostor razmahnilo šele z demokratizacijskimi procesi v socialističnih državah, ti pa so pogosto obravnavani predvsem v povezavi z vzponom civilne družbe in antagonističnih politik v času nekdanjih socialističnih držav. V nasprotju s tem zmotnim prepričanjem se je v analiziranem gradivu pokazalo, da je abstraktna podoba Evrope in evropskosti nastopala kot viden predmet normativne presoje in kot izrecnega vrednostnega sklicevanja že mnogo prej. Zgornji primeri kažejo, da je Evropa najpogosteje nastopala kot merilo vrednotenja civilizacijskih, kulturnih in družbenih vprašanj oziroma napredka.

Šolstvo kot področje družbenega delovanja ne velja kar samoumevno za najbolj tipičen primer evropeizacije, pa vendar je z vidika izbrane problematike zagotovo zanimivo. Za celovitejši pregled nad procesom evropeizacije bi veljalo v analizo pritegniti tudi druge teme in področja. Nekateri preliminarni rezultati raziskovanja kažejo, da je stereotip o relativno poznem vzniku abstraktne ideje Evrope kot predmeta vrednostnega sklicevanja v politični retoriki dejansko zmoten. Predvsem pa je treba pri tem upoštevati, da gre v izbrani metodologiji za induktivno razkrivanje intenzivnosti in vsebinske usmerjenosti povezave med socialistično javno sfero in podobo Evrope. Analiza medijskega okvirjanja javnega raz-

pravljjanja namreč omogoča odgovore na vprašanja, kako je normativna podoba »Evrope« vstopala v socialistično javno sfero. Analiza okvirjanja javne razprave v slovenskem dnevnem časopisju pri tem omogoča zgolj analizo enosmerne povezave. Ponuja predvsem vpogled v *nanašanje na civilizacijski, kulturni oziroma družbeni kontekst Evrope*.

Sklep

Z vidika teoretskih razprav o javni sferi, tranzicijskih procesov in vključevanja Slovenije v Evropsko skupnost držav kot političnega procesa šolska problematika zagotovo ni samoumevna izbira. V zadnjem času teoretiki političnih in družbenih razsežnosti javne sfere šolstvo, ali širše vzgojo, izbirajo kvečjemu za ponazoritev delovanja tega sodobnega družbenega prostora v konkretnih zgodovinskih okoliščinah; enako velja za empirično raziskovanje. Mnogo pogostejše vsebine, s katerimi se ukvarjajo teoretiki in empirični raziskovalci javne sfere, so različne dileme glede političnih in državnih institucij, organiziranih interesov, nevladnih organizacij in drugih sodobnih oblik organiziranega delovanja, tudi vprašanja glede državljanstva, migracij, marginalnih članov družb, dnevne politike, političnih ideologij in podobno. Izbor osrednjega predmeta pričujoče študije utegne biti zato z vidika teorije javne sfere nenavaden. Ni pa, ponovno velja poudariti, ta predmet nepomemben za razumevanje delovanja zgodnje socialistične javne sfere. Konceptualna vez med javno sfero in šolstvom ni enoznačna, zato je teoretsko zanimiva in produktivna.

Če je javna sfera opredeljena kot prostor družbene samorefleksije, so javne razprave njeno osrednje gibalno. Prostor obče dostopne družbene samorefleksije lahko celo deluje kot območje učenja. Mark Murphy (2001) je nedavno opozoril, da je prostor družbene samorefleksije – Murphy pri tem uporablja teoretsko soroden izraz pojmu javna sfera, in sicer civilna družba – idealen prostor na primer za izobraževanje odraslih in vseživljenjsko učenje (Murphy, 2001: 346). S takšno zastavitvijo se ponuja most med šolstvom in javno sfero, ki ga je mogoče opredeliti še natančneje.¹⁰ Če bi pod drobnogled vzeli eno starejših, klasičnih teorij javnosti, teorijo, ki je nastala v okviru pragmatične politične filozofije Johna Deweyja (1999), bi opazili, da je negovanje kritične javnosti v tesni povezavi s splošnimi vzgojnimi cilji in da oblikovanja šolskega sistema nikakor ni mogoče razmejiti od interesa javnosti (npr. Dewey, 1999: 70–71).¹¹

Povsem preprost razlog za pomen javnega razpravljanja o dilemah glede šolstva oziroma vzgoje je torej ta, da so rezultati vzgoje ključni za

vsa družbena področja, na katera meji javna sfera. Kodelja omenja, da je že Rousseau v bistvu »pokazal, da vzgoja vzpostavlja najbolj temeljno in trajno oblast, to je oblast odraslega človeka nad otrokom, oblast, ki je nimajo ne vladarji, ne gospodarstveniki, ne vojaki: možnost oblikovanja ljudi« (Kodelja, 2005: 7). Tako za državo, kot tudi za ekonomski sistem in ne nazadnje tudi za posamezne državljane je pomembno, kakšni so končni rezultati vzgoje oziroma šolstva: kakšna stališča pridobivajo subjekti vzgoje, kako vrednotijo zgodovinsko konstitutivne mite, kako izbirajo zorne kote pri svojem delovanju in tako dalje.¹²

Obdobje med letoma 1955 in 1957 je vključeno v tako imenovano zgodnjo socialistično javno sfero. Zanj prav tako velja, da so imele oblike razpravljanja vlogo graditve družbenih vezi, s katerimi je bila prepletena specifično politično organizirana družba. Različno ustrojeni forumi javnega razpravljanja so imeli nalogo poenotiti, homogenizirati državljane ob odprtih in spornih vprašanjih. Poudarjanje pomembnosti tega procesa je enako značilno za totalitarne in za demokratične družbene ureditve; za prve je morda to poudarjanje vezano bolj na vsebinska, ideološka, mitska vprašanja, za druge pa bolj na formalistična in odnosna vprašanja (tj. rezultati vzgoje glede na pismenost oziroma kritičnost, samostojnost, ipd.).¹³

Analiza, ki jo predstavlja pričujoči prispevek, zajema časopisne članke, ki so bili med letoma 1955 in 1957 objavljeni v osrednjem slovenskem dnevnem tisku, in sicer v *Slovenskem poročevalcu* in *Ljudski pravici*. Količnik je po dostopnih podatkih znano, gre za prvo poglobljeno analizo teh dveh časopisov v izbranem obdobju. Nekoliko več pozornosti je zato namenjeno skiciranju zgodovinskega konteksta, ki ne umešča le osrednjih dogodkov oziroma procesov, ki so bistveni za samo empirično analizo iz nadaljevanja, marveč tudi družbeno vlogo slovenskega dnevnega tiska in politični kontekst množičnega komuniciranja v tedanji slovenski družbi. Posebna pozornost je v besedilu namenjena tudi sklicevanju na evropski družbeni in politični prostor v javnih razpravah, o katerih je poročal slovenski dnevni tisk. Ideja za raziskavo je bila oprta na dejstvu, da je bilo javno razpravljanje bistveni sestavni del reformnih prizadevanj. Še več, javna razprava o šolski reformi, o kateri so poročali slovenski dnevni časopisi, je bila ozaveščena in preiščljena družbena stvarnost. To misel nazorno dokazuje tudi eden od analiziranih odlomkov, kjer je zapisano: »Po mnenju udeležencev konference bo morala v prihodnje najti razprava o reformi šolstva večji odraz v našem tisku« (L., 1956: 2).

V analizi časopisnih člankov o javnih razpravah glede šolske reforme, ki je bila opravljena s pomočjo metodologije za raziskovanje medijskega

okvirjanja, se je pokazalo, da so slovenski časopisi v obravnavanem času oblikovali tri obsežnejše medijske okvire, skozi katere so podajali konkretne informacije, in sicer tako imenovani legitimizacijski okvir, participacijski okvir in konsonančni okvir. Pričujoča študija podrobno prikazuje vse tri okvire in jih umešča v kontekst socialistične javne sfere. Omenjeni okviri so glede na uporabljeno metodologijo razumljeni kot organizacijska vodila pri posredovanju informacij. Govorijo torej o oblikah in načinih medijskega delovanja.

Legitimizacijski okvir povezuje javno razpravo o šolski reformi s procesom političnega odločanja in z legitimnostjo samih odločitev; nanaša se na sistem formalne politike in organe politične oblasti. V tem okviru so v ospredju vezi med pojmom razpravljanje in politično delo, ki sta prepletena na način, da iz njunega odnosa izhaja pozitivno vrednotenje sodelovanja. Participacijski okvir izrecno opisuje sodelovanje v javni razpravi in se nanaša na delovanje družbenih organizacij in predstavnikov, ki zastopajo strokovna združenja ali druge oblike organiziranja skupnih interesov. Participacijski okvir oblikuje mrežo idej o medsebojni povezanosti tovrstnih organizacij, o njihovi zastopanosti v razpravi in o razpršenosti strokovnega znanja v družbi kot celoti. Legitimizacijski in participacijski okvir sta tudi skladna drug z drugim; legitimnost političnih odločitev se namreč dotika pomembne lastnosti javnega razpravljanja, ki omogoča ljudstvu sodelovanje pri odločanju. Povezavo pojmov politično delo, odločanje in odgovornost, ki določajo legitimizacijski okvir, ter opisov družbenega življenja kot rezultata medsebojne povezanosti združenj, organizacij in drugih oblik skupnega delovanja, ki so zajete v participacijskem okviru, je v članku analizirana tudi skozi poseben makromedijski okvir, v katerem je strnjena uradna doktrina o javnem razpravljanju kot primerni metodi družbenega oziroma političnega udejstvovanja in posamezni medijski okviri, s pomočjo katerih so dnevni časopisi organizirali informacije o aktualnih dogodkih.

Morda najbolj zanimiv je tretji, konsonančni okvir. Ta okvir izpostavlja predvsem soglasnost in konstruktivnost javnih razprav, s čimer po drugi strani prikriva dejanske razlike v mnenjih, ki so se pojavljale v procesu razpravljanja. Zaradi konsonančnega okvira je javna razprava prikazana zgolj v povezavi s sklepi, s strinjanjem o posledicah spornih vprašanj in drugimi rezultati soglasja v javnih razpravah. Proces usklajevanja različnih pogledov je pri tem marginaliziran. Takšen okvir je zanimiv tudi v luči evropeizacije socialistične javne sfere. Namreč preliminarni rezultati nekaterih drugih analiz kažejo, da je poudarek na soglasnosti specifična značilnost

medijskega poročanja o razpravah v socialističnih družbah, medtem ko so zahodne demokracije prikazane kot globoko konfliktne in razdeljene. V tej luči je morda razumljivo, zakaj se v javnih razpravah o reformi šolskega sistema Evropo omenja kot civilizacijsko in kulturno celoto, katere vodili in zgledni del sta prav jugoslovanska (oziroma slovenska) družba in njena zgodnja socialistična javna sfera.

Morda še sklepna misel o metodološkem izplenu pričujoče študije in pomenu uporabljene zamisli za razumevanje socialistične javne sfere. Predpostavka empirične analize je bila v bistvu dvorezna za idejo o medijskih okvirih. Predpostavljeno je bilo, da so besedila slovenskih dnevnih časopisov v obdobju med letoma 1955 in 1957 izrazito konsonantna in nazorsko usklajena; posledica te predpostavke je bila ugotovitev, da slovenski dnevni tisk iz obdobja med letoma 1955 in 1957 ponuja prepoznavne medijske okvire, ki jih je mogoče pojasniti tudi glede na delovanje medijskega sistema, glede na politično kulturo in aktualne družbene razmere. Ta ugotovitev dodatno potrjuje smiselnost metodologije za raziskovanje medijskega okvirjanja v izbranem primeru. Toda ocena o smiselnosti je hkrati tudi razlog za dvom. Takšna ocena je dejansko podlaga za ostro teoretsko kritiko nekritičnega razmaha teorije medijskega okvirjanja v sodobnih medijskih študijah. Brez skrbne obravnave predpostavk o značilnostih medijskega prostora teorije medijskega okvirjanja ni niti empirično niti teoretsko smiselno uporabiti. Ker zamisel o medijskem okvirjanju ni samo izhodišče za analizo medijskih besedil (čeprav metodološko redko seže kaj dlje od besedil samih), temveč tudi za razlago učinkovanja množičnih medijev, je občutljiva za značilnosti različnih vrst medijskih sistemov. Razmeroma nemočna je ob preobilju idejnih, vrednotnih in drugih razlik v obravnavanih medijih. Drugače rečeno, teorija medijskega okvirjanja zmore uspešno pojasniti učinkovanje (in oblikovanje) medijskih okvirov, kjer so ti prepoznavni ali celo usklajeni in namerni. Njen domet je v razmerah pluralističnega (ne pa tudi polariziranega medijskega prostora, kakršno je na primer področje tiskanih medijev v ZDA ali na primer v Nemčiji), smiselno omejiti na njegove parcialne segmente in ne na medije kot celoto. Veljalo bi celo reči, da za demokratične družbe zamisli o medijskem okvirjanju ni mogoče izpeljati nič dlje od teorije mikrodometa – nikakor ne do ravni teorije srednjega dometa. Preobilje konkretnih okvirov namreč izčrpa pojasnjevalno moč okvirjanja in ohromi vsakršen poskus vzratnega posploševanja izsledkov na raven medijskega prostora kot celote, pa tudi na raven razumevanja politične kulture in celo dinamike aktualnih razprav, saj analitično oblikovanje preštevilnih

okvirov ne reducira kompleksnosti in večplastnosti medijskega sporočanja. Empirična relevantnost analitično ugotovljenih okvirov je odvisna od narave medijskega prostora. Različne prednostne lestvice v delovanju medijev, ki se kažejo skozi idejne, vrednostne, tematske in druge selekcije aktualnih dogodkov in njihovih interpretacij, so lahko pogosto razlog, da so medijski okviri fiktivne analitične konstrukcije, ki nimajo veliko uporabne vrednosti v pojasnjevanju dejanskih interpretacijskih procesov.

Opombe

- [1] Pričujoče besedilo je nastalo v okviru mednarodnega raziskovalnega projekta z naslovom Emediate (*Media and Ethics of the European Public Sphere – From the Treaty of Rome to the ‘War on Terror’*; koordinator: Bo Strath, EUI Firenze; nacionalni koordinator: Igor Ž. Žagar). Besedilo predstavlja za eno izmed v projektu zajetih obdobj bistveni vidik »evropeizacije« lokalne javne sfere – tj. medijsko okvirjanje javnih razprav. Za številne sugestije in kritične refleksije o idejah, iz katerih je zraslo besedilo, se iskreno zahvaljujem Igorju Ž. Žagarju in Katji Željan. Za neprecenljivo pomoč pri zbiranju gradiva in literature pa se zahvaljujem tudi Poloni Ramšak in časopisnemu oddelku NUK.
- [2] Angleški komunikolog James Curran (1991) je že pred časom podal splošno opredelitev značilnosti medijskega sistema v komunizmu: »Komunistična partija kot varuh znanstvenega materializma ima ‘vodilno vlogo’ – kar je svojevrsten evfemizem za ekskluzivni politični monopol – v koordiniranju različnih elementov družbe, ki si prizadevajo uresničevati skupni interes. Vloga medijev je opredeljena z naslednjim: mediji vzgajajo ljudstvo v duhu marksizma in leninizma; mediji pomagajo pri koordinaciji in mobilizaciji ljudstva za naloge, ki jih je treba izpolniti; tudi medijska zabava ima vzgojno vlogo, in sicer v tem smislu, da ponuja zgledne modele in navodila, vzdržuje pa se subvertiranja uradnih opredelitev družbe« (Curran, 1991: 35).
- [3] Senić za čas neposredno po drugi svetovni vojni podobno ugotavlja, da so slovenski (in tudi jugoslovanski) mediji zgolj nadaljevali logiko propagandnega delovanja, ki so ga izvajali med vojno (Senić, 2001: 37–38). Senić v podporo svoji oceni navaja arhivske dokumente, ki dokazujejo, da je slovensko politično vodstvo v prvih letih po vojni medije razumelo skladno z leninistično doktrino o propagandi in agitaciji. O tem tudi Vreg (2001).
- [4] Pojem medijskega okvirjanja je treba razmejiti od sorodne in v mnogih točkah tudi povezane zamisli, ki se je v zadnjem času razširila tudi v politološki literaturi in se nanaša na oblikovanje tem v politični areni in se označuje z izrazi okvirjanje tem (ang. *issue framing*) oziroma tematski okviri (npr. Jacoby, 2000). Tematski okviri so razumljeni predvsem kot orodja političnega delovanja, ki jih uporabljajo zlasti politične elite, predstavniki političnih teles, institucij, organov, in so podobno kot medijski okviri

- značilni po prepoznavni organiziranosti z neko temo povezanih informacij oziroma njihove osnovne poante, interpretacije. Tematski okvirji predvsem izražajo sposobnost političnih elit, da spodbudijo specifično predstavljanje obravnavane teme v javnosti. Specifična predstava o nekem spornem vprašanju, ki je vgrajena v tematski okvir, je lahko tudi predmet medijskih besedil; analitiki pa pogosto raziskujejo tudi prekrivanje med medijskimi okvirji, ki jih lahko najdemo v medijskih besedilih, in tematskih okvirjih, ki jih proizvedejo politični ali drugi javni akterji (gl. Jacoby, 2000; Nelson in Kinder, 1996: 1057).
- [5] Zmotna in ne pretirano informativna, čeprav poučna kot zmota sama, je redukcija raziskovanja medijskih okvirov na medijsko vrednotenje posameznih tem; na primer Vreese in Boomgaarden (2003), kjer je medijsko vrednotenje evropskega vrha v Nici 2000 obravnavano v povezavi s klasično kvantitativno (tj. s topično) analizo besedil. Medijski okvir je tam opredeljen kot pozitivno ali negativno stališče medijev do obravnavne tematike, takšna redukcija pa ni pretirano skladna z duhom teorije medijskega okvirjanja. Podrobnejša kritika te redukcije presega okvir tega zapisa. Sistematične nastavke za takšno kritično presojo neupravičenega redukcionizma okvirov na stališča za ali proti ponuja Reese (2003: 12-14). Na moč podobno kritiko najdemo tudi v politološki literaturi o okvirjanju političnih tem (ang. *issue framing*), in sicer kritiko, da je zmotno reducirati raziskovanje teh okvirov na odkrivanje pozitivnega ali negativnega stališča do spornih vprašanj; na primer Nelson in Kinder (1996) opozarjata, da »tematski okvirji« niso zgolj pozitivna ali negativna stališča do obravnavane teme (Nelson in Kinder, 1996: 1057).
- [6] Z vidika raziskovalnih metodologij, omenja Reese (2001), je razvoj teorij medijskega okvirjanja tesno povezan z drugo slovito razlago medijskih učinkov, tj. s tako imenovano teorijo medijskega podeljevanja prednosti (ang. *agenda-setting*), katere osnovna ideja je, da množični mediji ne določajo mnenj, ki jih prevzemajo občinstva, pač pa pomembne teme, o katerih občinstva razmišljajo (Reese, 2001: 8; glej tudi Kosicki, 1993; McCombs in Ghanem, 2001).
- [7] Podobno sta v zvezi z argumentacijo v pedagoškem diskurzu ugotavljala Žagar in Domanjkova, pri čemer sta izhajala iz Toulminovega modela argumentacije (Žagar in Domanjko, 2005). »Najpogosteje lahko zaradi ekonomičnosti ostane neizrečena utemeljitev, in sicer zato, ker gre pogosto za neko splošno 'resnico', obče sprejeto verjetje ali mnenje, ki ga sogovorniki po predvidevanju govornika poznajo in sprejemajo« (Žagar in Domanjko, 2005: 62). Zanimivo bi bilo preveriti, ali lahko takšna ideja dopolni in nadgradi obstoječe konceptualne oziroma metodološke osnove zamisli o medijskem okvirjanju.
- [8] Ta okoliščina je lahko tudi podlaga za ostro teoretsko kritiko; več o tem v sklepu.
- [9] Časopisa sta bil sicer ustanovljena že v medvojnem oziroma predvojnem času (Ljudska pravica), kasneje pa sta se uveljavila med slovenskim občinstvom kot osrednji glasili o aktualnih, dnevno-političnih in mednarodnih zadevah.

Urednik Slovenskega poročevalca je bil Sergej Vošnjak, izdajalo pa ga je časopisno-založniško podjetje SZDL z imenom Naš tisk. Ljudska pravica je izhajala pod uredniškim vodstvom Ivana Šinkovca, zanimivo pa je tudi omeniti, da je od leta 1953 nastajala v tesni redakcijski povezavi s srbskim dnevnikom Borba. Ta vez je bila tako tesna, da je bila omenjena tudi v kolofonu Ljudske pravice, kazala pa se je predvsem z izborom mednarodnih vesti, fotografskega gradiva in avtorskih prispevkov, ki niso nastali pod novinarskimi peresi, pač pa v okviru publicistične in propagandnih dejavnosti predstavnikov političnega vodstva.

- [10] Izrecno formulacijo te ideje najdemo tudi v nekaterih časopisnih člankih (Marinko, 1955: 2, Nepodpisano, 1955b: 2).
- [11] Zanimivo je, da Murphy (2001) vez med vzgojo in pluralistično civilno družbo umešča v premislek o ciljnih socialistične politike.
- [12] Deweyjeva pragmatistična filozofija velja za klasično na področju teorije javnega mnenja in javne sfere. Drži pa po drugi strani, da daje prednost javnosti kot socialni kategoriji pred javno sfero kot družbenim prostorom. Družbeno komuniciranje to teorijo zanima zaradi oblikovanja skupnosti že poprej povezanih posameznikov in zaradi možnosti za prepoznavanje skupnih interesov, in ne zaradi družbenih mrež in skupne pozornosti, ki jo lahko zagotavlja javna sfera. V tem smislu velja opozoriti tudi na nekatere omejitve pragmatistične teorije javnosti in v tem smislu prejkone ostaja klasična teoretska podlaga za raziskovanje in konceptualizacijo javne sfere kritična teorija (zlasti v obliki, ki jo je zasnoval Jürgen Habermas). Spoznanja pragmatistične politične filozofije, še posebej njene izrecne povezave vzgoje in javnosti, je v luči kritične teorije Jürgena Habermasa nazorno interpretiral tudi Robert Young (2000), vendar njegove ugotovitve presegajo okvir pričujočega besedila.
- [13] Zgled za problematičnost teh relacij je lahko na primer učenje zgodovine (Ahonen, 2001).
- [14] Kako krhka je omenjena meja, dokazuje morda ne najbolj tipičen, čeprav zelo zanimiv primer – primer preobrazbe zgodovinske vzgoje na prehodu iz totalitarnega v netotalitarni politični sistem. Na izjemno problematičnost tega prehoda v Rusiji je nedavno opozoril Seniavskij (2005). Njegovo mnenje je, da prenavljanje zgodovinskih kurikulumov v Rusiji razkriva vse tegebe vzgojnega procesa, za katerega vlada izredno zanimanje v javnosti.

Literatura

- Ahonen, S. (2001). Politics of Identity Through History Curriculum: Narratives of The Past for Social Exclusion—or Inclusion? *Journal of Curriculum Studies*, 33, 2, 179–194.
- Amon, S. (2000). Struktura in značilnosti časopisja v NOB. V: Splichal (ur.) *Vregov zbornik. Javnost/The Public, suplement*, str. 11–20. Ljubljana: Euricom.

- Avritzer, L. (2002). *Democracy and the Public Space in Latin America*. Princeton: Princeton University Press.
- Bjelica, M. (1983). *Štampa i društvo*. Beograd: Jugoslovenski institut za novinarstvo.
- Curran, J. (1991). Mass Media as the Public Sphere. V: P. Dahlgren in C. Sparks (ur.), *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere*, str. 27-57. London: Routledge.
- Dewey, J. (1999). *Javnost in njeni problemi*. Ljubljana: FDV.
- Entman, R. (1993) Framing. Toward Clarification of a Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43 (4), 51-58.
- Gamson, W. (1988). News as Framing. *American Behavioral Scientist*, 33 (2), 157-161.
- Globevnik, J. (1968). Splošna zakonodaja v sistemu samoupravljanja. *Teorija in praksa*, 5, 3, 373-387.
- Goffmann, E. (1974). *Frame Analysis*. Boston: Northeastern University Press.
- Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Oxford: Polity Press.
- Humek, D. (1988). Reformna prizadevanja v letih 1954-1958. *Vzgoja in izobraževanje*, 19, 4-5, 3-6.
- IS FNRJ (1958). *Opšti zakon o školstvu sa Uvodnim zakonom, registrom i ekspozicijom Rodoljuba Čolakovića*. Beograd: Službeni list FNRJ.
- Jacoby, W. G. (2000). Issue Framing and Public Opinion on Government Spending. *American Journal of Political Science*, 44, 4, 750-768.
- Kodelja, Z. (2005). Elementi za analizo pedagoškega diskurza. *Šolsko polje* 16, 1-2, 5-16.
- Kosicki, G. (1993). Problems and Opportunities in Agenda-Setting Research. *Journal of Communication*, 43, 2, 100-127.
- Lawrence, R. (2004). Framing Obesity: The Evolution of News Discourse on a Public Health Issue. *Harvard International Journal of Press and Politics*, 9, 3, 56-76.
- McCombs, M. in Ghanem, S. I. (2001). The Convergence of Agenda Setting and Framing. V Reese, Gandy in Grant (ur.) *Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World*, str. 67-82. Mahwah: Lawrence and Erlbaum.
- Murphy, M. (2001). The Politics of Adult Education: State, Economy and Civil Society. *International Journal of Lifelong Education*, 20, 5, 345-360.
- Nelson, T. E. in Kinder, D. R. (1996). Issue Frames and Group-Centrism in American Politics. *The Journal of Politics*, 58, 4, 1055-1078.
- Pan, Z. in Kosicki, G. (1993). Framing Analysis: An Approach to News Discourse. *Political Communication*, 10, 55-75.
- Puževski, V. (2003). Hrvatska osnovna škola od 1945. do 1990. godine. *Anali za povijest odgoja*, 2, 87-105.
- Reese, S. D. (2001). Framing Public Life. A Bridging Model for Media Research. V: Reese, Gandy in Grant (ur.) *Framing Public Life: Perspectives on Media and Our Understanding of the Social World*, str. 7-31. Mahwah: Lawrence and Erlbaum.
- Repe, B. (2004). Teorija in praksa in njeni pisci v času partijskega liberalizma. *Teorija in praksa*, 41 (1-2), 114-131.

- Robinson, G. J. (1977). *Tito's Maverick Media. The Politics of Mass Communications in Yugoslavia*. Chicago: University of Illinois Press.
- Seniavskij, A. S. (2005). Dictat or Anarchy? *Russian Studies in History*, 43, 4, 6–10.
- Senić, N. (2001). The Notion of Journalism in People's Republic of Slovenia after World War Two. V: Podnar et al. (ur.) *The Bricolage of Media Studies*, str. 29–39. Ljubljana: Pristop.
- Šavli, A. (1988). Ob 30-letnici reforme osnovne šole v SR Sloveniji. *Vzgoja in izobraževanje*, 19, 4–5, 6–8.
- Vreese, C. de in Boomgaarden, H. (2003). Valenced News Frames and Public Support for the EU. *Communications* 28, 2, 361–381.
- Vreg, F. (2001). Public Opinion in Socialism. V: S. Splichal (ur.), *Vox Populi-Vox Dei? Public Opinion and Democracy*, str. 241–262. Cresskill: Hampton Press.
- Young, R. (2000). Habermas and Education. V: L. E. Hahn (ur.) *Perspectives on Habermas*, str. 531–551. La Sale: Open Court.
- Žagar, I. Ž. in Domajnko, B. (2005). Retorični model pedagoškega diskurza. *Šolsko polje* 16, 1/2, 49–70.

Citirani časopisni članki

- B. L. (1956). Poenotenje zobozdravstvenega študija. *Slovenski poročevalec*, 17, 32, 8. februar 1956: 2.
- Josimović, M. in N. Frndić (1955). Razprava o šolski reformi. S kongresov profesorjev in učiteljev Jugoslavije. *Ljudska pravica*, 21, 112, 15. maj 1955: 2.
- L. (1956). Tiskovna konferenca o reformi šolstva. *Slovenski poročevalec*, 17, 128, 2. junij 1956: 2.
- M. B. (1956). Občinska konferenca ZK v Celju. *Slovenski poročevalec*, 17, 96, 23. april 1956: 2.
- M. K. (1956). Ugotovitve odbora Ljudske skupščine v Pomurju. *Slovenski poročevalec*, 17, 256, 29. oktober 1956: 2.
- Marinko, M. (1955). Govor Mihe Marnika na jeseniškem kongresu svobod in prosvetnih društev. Našemu delovnemu človeku nuditi čim več kulturnih vrednot, ki jih je dalo človeštvo. *Ljudska pravica*, 21, 252, 25. oktober 1955: 2.
- Nepodpisano (1955a). Za večjo koordinacijo pouka. Z 12. redne seje Sveta za prosveto in kulturo LRS. *Ljudska pravica*, 21, 140, 16. junij 1955: 2.
- Nepodpisano (1955b). Preusmeritev k načelnemu obravnavanju kulturne problematike. S seje sveta za prosveto in kulturo LRS. *Ljudska pravica*, 21, 252, 25. oktober 1955: 2.
- Nepodpisano (1955c). Predlog zakona o ustanovitvi šole za socialne delavce. *Slovenski poročevalec*, 16, 144, 22. junij, 1955: 2.
- Nepodpisano (1956a). Posvetimo več skrbi politično-ekonomskemu izobraževanju naših kadrov! Konferenca Zveze komunistov okraja Kranj. *Ljudska pravica*, 22, 28, 4. februar 1956: 2.

- Nepodpisano (1956b). Stabilizacijo gospodarstva je mogoče doseči le ob najširši pobudi vseh družbenih faktorjev. *Ljudska pravica*, 22, 98, 25. april 1956: 1, 2, 5.
- Nepodpisano (1956c). Mednarodna konferenca za reformo šolstva. *Slovenski poročevalec*, 17, 16, 21. januar 1956: 2.
- Nepodpisano (1956d). Tudi pri otrocih smisel za gospodarnost. Prvi plenum upravnega odbora Zveze ženskih društev Slovenije. *Slovenski poročevalec*, 17, 112, 24. maja 1956: 2.
- Nepodpisano (1957a). Na vrsti: visoko šolstvo. Izjave predsednika zveznega izvršnega sveta Radoljuba Čolakovića o novem šolskem sistemu. *Slovenski poročevalec*, 18, 196, 9. julij 1957: 2.
- Tanjug (1955). Tisk je tolmač naše zunanje in notranje politike. Koča Popović ob prazniku našega socialističnega tiska. *Slovenski poročevalec*, 16, 272, 21. november 1955: 1.
- Tanjug (1956). Kakšna naj bo nova šola? Izjave podpredsednika zveznega izvršnega sveta Radoljuba Čolakovića. *Slovenski poročevalec*, 1, 18, 4. april 1956: 1, 2.